

7. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/7, pag. 1.
8. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/9, pag. 1.
9. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/17, pag. 1.
10. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/18, pag. 1-16.
11. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/19, pag. 1-3.
12. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/22a, pag. 1.
13. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/23, pag. 1.
14. NAMU: DAF. f. no. 28, inv.1/27, pag. 1.
15. Janowski, B. (2009). Some words about the Exhibition an artist Manevich, Kievskaya Thought, December 25th [in The Russian Empire].
16. Mourey, G. (1913). Exposition Manievitch: Catalogue des Peintures de Abraham Manievitch: exposées à la Galerie Durand-Ruel, 16, rue Laffitte. Du 26 Février au 15 Mars 1913. Paris [in France].

УДК (73/76]. 016.4) 7.031+7.048

Годенко-Наконечна Олена Петрівна,
здобувач Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ.
e-mail: panukrgallery@gmail.com

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ОРНАМЕНТИКИ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена питанням дослідження мистецтва орнаменту взагалі та трипільського орнаменту зокрема. Орнамент (особливо доісторичний) за своєю сутністю є одночасно і магією, і мистецтвом, знаково-символічною системою і структурованим декором. Тож його досліджують мистецтвознавці, культурологи, археологи, етнологи, психологи, математики. У статті представлено огляд основних праць з історії та теорії орнаменту, зокрема в українській науковій думці, та розглянута проблематика вивчення орнаменту, зокрема трипільського. Він увійшов у поле наукових зацікавлень передусім археологів, проте практично не став предметом мистецтвознавчого аналізу.

Ключові слова: Трипільська культура, орнамент, дослідження XIX – поч. XXI століття.

Годенко-Наконечна Елена Петровна, соискатель Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Т. Рильского, старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Днепропетровского государственного университета внутренних дел.

Из истории исследований орнаментики Трипольской культуры

Статья посвящена вопросам исследования искусства орнамента вообще и трипольского орнамента, в частности. Орнамент (особенно доисторический) по своей сути является одновременно и магией, и искусством, знаково-символической системой и структурированным декором. Поэтому его изучают искусствоведы,

культурологи, археологи, етнологи, психологи, математики. В статті представлено огляд основних робіт по історії та теорії орнаменту, зокрема, в українській науковій думці, та розглянуто проблематику вивчення орнаменту, зокрема трипольського. Він потрапив в поле наукових інтересів зокрема археологів, але практично не став предметом мистецтвознавчого аналізу.

Ключові слова: Трипольська культура, орнамент, дослідження XIX – поч. XXI століття.

Godenko-Nakonechna Olena, PhD-student, M.T. Ryl'skiy Institute of art studies, folklore and ethnology, senior lecturer of the social and humanitarian disciplines chair, Dnipropetrovsk state university of internal affairs.

From the history of researching the Trypillya culture decorative pattern art

The article is devoted to the issues of decorative pattern art researching in general and Thrypillya decorative pattern in particular. A decorative pattern (especially prehistoric) in its substance is simultaneous magic and art, sign-symbolic system and structured decoration. That's why it is investigated by the art critics, culturologists, archaeologists, ethnologists, psychologists, mathematicians. The review of basic scientific works is done according to history and theory of decorative pattern especially in Ukrainian scientific thought. The studying problematic of decorative pattern, especially Thrypillya is also considered. A decorative pattern is included in the field of scientific interests, foremost archaeologists, but it has not become the subject of art criticism analysis.

Keywords: *Thrypillya culture, decorative pattern, researches of XIX-XXI centuries.*

Метою даної статті є огляд наукових досліджень про орнамент загалом та про трипольський орнамент зокрема. Торкнемося мистецтвознавчої літератури, у її межах – етномистецтвознавчої (досліджень традиційних народних форм орнаменталістики, пов'язаних з народно-ужитковим мистецтвом), а також окремим блоком розглянемо праці археологів, дослідників Трипольської культури.

Якщо перші в Європі розвідки про орнамент стосувалися історії орнаменту, то в наш час домінують питання теорії орнаменту, зокрема семіотики орнаменту (тобто орнаменту як культурного тексту). Сучасні дослідження спираються на нові ідеї у сфері філософії, культурної антропології, семіології, етнології, релігієзнавства, психології візуального сприйняття тощо.

На початку XX ст. відомий дослідник історії української культури Дмитро Антонович зазначив: "Орнамент – це найменш досліджена галузь українського мистецтва" [1, 385]. На сьогодні існує велика кількість праць з теорії та історії орнаменту в зарубіжній та українській науковій літературі. Незважаючи на це, переважна більшість науковців, як і раніше, стверджують, що "як явище духовне, в аспекті світової культури, орнамент мало вивчений" [7, 4]; "не дивлячись на явно збільшений в останній час інтерес до проблем орнаменту, його художнім особливостям, образності та виразності, специфіка даного виду мистецтва залишається однією з мало розроблених галузей теоретичного мистецтвознавства" [16, 8]; "теоретична база вивчення орнаментального мистецтва у вітчизняній та світовій науці надзвичайно слаба" [7, 5].

Традиційно в історії мистецтва орнамент розглядався як прикраса. Проте у XX ст. народжувалось нове розуміння орнаментів, зокрема давніх орнаментів

як відображення найскладніших світоглядних понять, висловлених універсальною мовою найдавнішого мистецтва, як культурного тексту певної епохи із нашаруванням певних змістів, закладених у формальній структурі.

Систематичне вивчення мистецтва орнаменту розпочалось з другої половини XIX ст. – початку XX ст. Саме тоді були започатковані планомірні археологічні розкопки у багатьох регіонах розташування давніх цивілізацій, на цей час припадає й відкриття Трипільської культури.

Окремі групи досліджень про орнамент складали тоді або просто описи різних історичних епох, або історії стилів. Автори приділяли увагу орнаментальному мистецтву як у загальних, так і спеціальних працях (серед них варто назвати серед інших "Орнамент усіх часів і стилів" Н.Ф. Лоренца, "Проблеми стилю. Основи історії орнаментики" Алоїза Рігля, 1893, "Основні поняття історії мистецтва" Генріха Вельфліна, 1915) [20]. На межі XIX – XX ст. у зв'язку із розвитком промислового мистецтва популярним стає архітектурно-дизайнерський аспект дослідження орнаменту (у працях Г. Земпера, А. Лооса, Д. Нельсона та багатьох інших)¹.

На початку XX ст. посилюється інтерес до етнографії та національних коренів культури. З'являються дослідження орнаментального мистецтва різних націй та народів, при цьому не лише його опис, а й розв'язання питань взаємозв'язку культури та орнаменту, сталості форм та розповсюдженості типових візерунків. Український орнамент вивчали М. Біляшівський, Д. та В. Щербаківські, К. Широцький, Г. Павлуцький (що починав відлік українського орнаменту з прадавніх часів) [5; 25; 36; 38], Д. Антонович (який ставився з пересторогою до введення Трипілья до української історії з причини наявності "лакун у матеріалі"), Я. Пастернак (який, будучи археологом, тим не менш не вводив в історію української кераміки трипільський етап) та ін. [1, 389].

Інтерес до комплексного вивчення орнаменту з урахуванням усіх можливих його аспектів посилюється наприкінці XX ст., намітився культурологічний аспект – вивчення витоків орнаменту, аналіз його як знакової системи, визначення міфологічного навантаження сакральних символів як відображення первісної свідомості. Науковці почали розглядати орнамент як одну з найдавніших форм художньої творчості, як певну стадію у розвитку культури кожного з етносів, як цілком самостійну художню систему, яка має глибинні міфологічні смисли і може розглядатися як втілення узагальнених уявлень людини про "космос", тобто впорядкований світ буття-небуття. Релігійно-міфологічні уявлення давньої людності, які й формували мову прадавніх орнаментів, міцно закріпились у формах традиційної народної культури, тож для розуміння орнаментів минулих цивілізацій дослідники звертаються не лише до археологічних зразків, а й до "селянського" мистецтва як до джерела історичних, етнографічних та інших знань. Вивчення орнаменту стає основою для розуміння суті як давнього, так і сучасного традиційного мистецтва.

Такі зміни у поглядах на орнамент відбулись під впливом нових філософських та культурологічних теорій, де піднімались проблеми архетипів та символів (К.Г.Юнг), семіотики (Ч. Морріс та ін.), міфологічної свідомості (М. Еліаде та ін.), когнітивної психології (Р. Арнхейм), структурного аналізу (В.В. Іванов і В.Н.Топоров)².

Орнаментована трипільська кераміка завжди була у центрі уваги тих археологів, які займалися дослідженням Трипільської енеолітичної культури, починаючи з першовідкривача Трипілля В. Хвойки [32] та Е.Р. фон Штерна [37], які зробили перші спроби визначення характерних рис орнаментальних зображень трипільської кераміки, зокрема на двох археологічних з'їздах: XI-му 1899 року та XIII-му 1905 року. В. Хвойка відзначав, що керамічні вироби "по роскоши орнамента... превосходят не только всю керамику предшествующего времени, но и последующего, за исключением разве греческой терракоты" [32, 35], він виділив та описав дві групи трипільської кераміки та відповідно два стилі орнаментального оздоблення – раннього та пізнього періоду [32, 30–32] (пізніше Т. Пассек вказала на помилковість їх послідовності, на те, що "ранній" та "пізній", за визначенням Хвойки, етапи треба переставити місцями [26, 10–11]). Е. Штерн визначав трипільські племена як попередників давніх греків, орнаментовану трипільську кераміку як домікенську, так само підкреслював її високий художній рівень [37, 8].

Типолого-стилістичний аналіз пам'яток (при цьому не йшлося про стиль як мистецтвознавчу категорію) орнаментованої кераміки культури Кукутень, спорідненої Трипільській, провів свого часу німецький археолог Губерт Шмідт, який 1932 р. видав у Німеччині ґрунтовну монографію [41].

Серед перших дослідників Трипілля, хто у тій чи іншій мірі торкався питань орнаменталії, слід згадати В. Щербаківського [38] – знавця орнаментального мистецтва у цілому та неолітичної мальованої кераміки зокрема, а також його молодшого товариша Л. Чикаленка, який 1923 року захистив у Празі докторську дисертацію "Нарис розвитку геометричного орнаменту палеолітичної доби", започаткував вивчення спірального орнаменту на терені західного українського Трипілля на основі опрацювання краківської колекції трипільського посуду з Більче-Золотого та віденської колекції орнаментованого посуду з Шипинців, висунув особливий морфологічно-еволюційний метод археологічного дослідження та оригінальну теорію еволюції орнаментальних мотивів – так званий вівікаціонізм (перетворення абстрактної форми у конкретну зооморфну) [14, 610–611; 35]. Саме лекції В. Щербаківського та Л. Чикаленка у Празі слухав О. Кандиба-Ольжич, якому належать чи не найґрунтовніші наукові виклади про характерні орнаментальні мотиви у мистецтві мальованої кераміки (на матеріалах Галичини та Буковини) [18; 24]. О. Кандиба визначив ряди форм посуду і ряди орнаментів, пов'язаних із цими формами, виявив основні мотиви розпису та їх видозміни у хронологічному порядку [18, 44; 24, 282–305]. Запропонована ним типологічна характеристика стосувалась західноукраїнського Трипілля та не охоплювала інші регіони.

Паралельно західноукраїнським дослідям з 1920 – 1930-х років розгорнулося планомірне дослідження Трипільської культури в умовах радянського часу. Тема трипільської кераміки та її орнаменталії стала основною для таких археологів радянської доби, як Л. Динцес, Т. Пассек, Б. Латинін (його твори не побачили світ, бо 1936 року він був репресований), спільні твори двох останніх були покладені в основу монографії Т. Пассек французькою мовою – "La Ceramique Tripolienne" [13; 40].

Під різним кутом зору аналізували неолітичні та енеолітичні керамічні вироби та їхнє орнаментальне оздоблення Є. Кричевський, К. Черниш (автор узагальнюючого дослідження, присвяченого енеоліту Правобережної України та Молдови, де описаний та систематизований великий обсяг орнаментованого посуду Трипільської культури) [34], С. Бібіков (здійснив повноцінне опрацювання матеріалів, зокрема орнаментованих, ранньотрипільського поселення Лука-Врублевецька) [4], В. Даниленко (який, крім іншого, проаналізував ідеологічні уявлення суспільства доби неоліту та енеоліту) [12], В. Маркевич (що зробив значний внесок у вивчення проблем Трипільської культури, зокрема й орнаментального керамічного посуду з території Молдови) [21] та ін. В останні десятиліття орнаментований посуд в Україні вивчали такі археологи, як О. Цвек, В. Дергачов, С. Рижов [27; 33], дослідник трипільського гончарства, М. Відейко та Н. Бурдо (автори численних публікацій про Трипілья, серед них – присвячені аналізу та інтерпретації трипільських орнаментів) [6] та ін.; в Росії – І. Палагута, В. Балабіна (вивчення зооморфних мотивів трипільської орнаменталії) [3] та ін.

Одним з небагатьох, хто звертався до питань стилів керамічного оздоблення на прикладі Дністровсько-Прутських пам'яток, була представниця молдавської археології Н. Виноградова, яка спиралась на метод стилістичного аналізу кераміки, застосований грецьким вченим Х. Цундой та продовжений у роботах Г. Шмідта, В. Думітреску та ін., у творах яких закріпилось використання шістьох грецьких літер (та їх сполучень) для позначення певних стилів розпису [9, 4]. Проте слід зазначити, що археологічна наука при зверненні до питань стилів трипільської кераміки розуміє термін "стилістичний аналіз" цілком конкретно як "техніка розпису, сполуки фарб та сталі орнаментальні мотиви". При цьому аналіз стилістики має практичне значення – це передусім основа для хронологічної та географічної класифікації пам'яток [9, 95–98].

Вагомими виглядають дослідження румунських авторів щодо давніх орнаментів Румунії та зокрема орнаментального оздоблення керамічних витворів культури Кукутень – аналога Трипільської культури (В. Думітреску, К.-М. Манту та ін.) [39].

Серед істориків, археологів, культурологів, які при вивченні архаїчних орнаментів, зокрема й трипільських, не лише описували основні орнаментальні мотиви, але й шукали соціологічні, міфологічні та космологічні смисли, розкривали семантику орнаментального мистецтва або як відображення суспільно-економічної діяльності, або як певної первісної магії, або як закодовану інформацію сакрального характеру, варто назвати росіян Б. Рибакова, А. Голана та інших. Зокрема Б. Рибаків приділив велику увагу трипільському орнаменту в плані осягнення його семантики, інтерпретації символіки [11; 29]. З часом його методи дослідження критично переосмислювалися. Наприклад, відомий український археолог Т. Ткачук на протиположності історичному методу дослідження трипільських знаків, яким користувався Б. Рибаків, висунув нові методи дослідження – структурно-семіотичні [31]. Підсумком наукової роботи багатьох українських вчених-археологів стала двотомна "Енциклопедія Трипільської цивілізації", видана 2004 року, де великий обсяг матеріалів присвячено орнаменталії керамічних виробів [14].

Отже, археологічні дослідження орнаменту як історичного, археологічного, етнографічного джерела розкривають глибоку змістовність мотивів та орнаментальних композицій, їх зв'язок з архаїчними та магічними уявленнями, проте "не торкаються їх естетичного змісту та їх художніх якостей, не аналізують формальну побудову, саму структуру орнаменту, які є важливою змістовною складовою орнаментального образу. Мистецтвознавчі типологічні, стилістичні, іконографічні дослідження не перетинаються з цими дослідженнями змісту поза образністю" [16, 10].

Орнамент як мистецька категорія традиційно розглядався в літературі, присвяченій декоративно-прикладному мистецтву. В Росії про самодостатній характер та про язичницькі корені національного слов'янського та руського народного орнаменту писав у своїх працях відомий російський критик В.В. Стасов (зокрема "Русский народный орнамент", 1972). В Україні твори українського орнаменту як етнографічний матеріал збирали та описували, крім вище названих, О. Косач (Олена Пчілка, вишивки), В. Кричевський (гобелени), В. Тарнавський та ін. Широке коло теоретичних питань стосовно археологічної, етнографічної, мистецької орнаменталістики охопив у свої статтях Ф. Вовк, торкався він й питань трипільського орнаменту, спираючись на археологічні дослідження В. Хвойки, а згодом О. Кандиби [10].

В радянській науковій літературі не припиняє свого розвитку лінія дослідження орнаменту як вагової частки народної культури або як невід'ємної характеристики декоративно-ужиткового мистецтва. В російській науці це праці В.С. Воронова, М.А. Некрасової, С.В. Іванова, О.М. Риндіної, М.С. Кагана та ін.³ Останнім часом привертають увагу ґрунтовні розвідки з теорії орнаменту деяких російських авторів, наприклад, Л.М. Буткевич, якій належить й підручник з історії орнаменту, де авторка звернулася до питань походження та смислового навантаження орнаменту у світовій культурі, не оминула увагою трипільські орнаменти, усіяко підкреслюючи сакрально-міфологічне навантаження орнаментів давніх епох [7].

Якщо нині сучасні російські автори здебільше заглиблюються в проблеми орнаментального мистецтва "малих народів", то для України більш характерним є вивчення окремих видів національного декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема й орнаментів, пов'язаних з тим чи іншим народним промислом. У післявоєнний час вагомі праці з орнаменту в українській книзі, вишивці, килимарстві, народних розписах, витинанках, різьбярстві, інших видах декоративно-ужиткового мистецтва створили Б. Бутник-Сіверський, Я. Запаско, О. Тищенко, С. Сидорович, Ю. Лащук, А. Жук, В. Ханко, Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич, Т. Кара-Васильєва, О. Найден, М. Селівачов та багато ін. [2; 8; 15; 19; 22; 30]. Деякі українські автори переймалися загальними проблемами орнаменталістики, зокрема Я.П. Запаско, М.Є. Станкевич, О.С. Найден, М.Р. Селівачов, Т.А. Романець, Ю.І. Нікіщенко [23; 28] та ін. Зазначимо, що саме Т.А. Романець належить авторство розділу, присвяченого трипільському мистецтву, в п'ятитомному виданні Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського "Історія українського мистецтва". Це є чи не єдине мистецтвознавче видання, де фігурує трипільське мистецтво, зокрема орнаментована кераміка [17].

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що у поле наукових зацікавлень істориків та археологів, які працювали і працюють над темою трипільської кераміки (починаючи від В. Хвойки, Е. фон Штерна, В. Щербаківського, Л. Чикаленка наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст.), входить широкий спектр питань, зокрема техніки та стилів нанесення зображень на керамічні витвори (О. Кандиба-Ольжич, В. Маркевич, Н. Виноградова, С. Рижов та ін.), періодизації та локальних особливостей Трипільської культури на основі типології керамічного оздоблення (Т. Пассек, Т. Мовша, О. Цвек, В. Дергачов та ін.), сакрального світу трипільців (С. Бібіков, В. Даниленко, В. Збеневич, Н. Бурдо та ін.), виявлення основних орнаментальних мотивів на керамічних витворах (К. Черниш, В. Балабіна), семантики трипільських символів (Б. Рібаков), орнаменту як семіотичної знакової системи (Т. Ткачук).

Питання художньої виразності орнаментів розглядалися як в загально-теоретичних дослідженнях, так і в роботах, присвячених декоративно-прикладному мистецтву. В російській науці це праці В. Стасова, В. Воронова, М. Некрасової, В. Василенка, С. Іванова, О. Риндіної, Л. Буткевич та ін., в Україні – дослідження таких авторів, як М. Біляшівський, Д. та В. Щербаківські, К. Широцький, Г. Павлуцький, Д. Антонович, П. Жолтовський, Я. Запаско, О. Тищенко, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич, Т. Кара-Васильєва, О. Найдєн, М. Селівачов, Т. Романець, Ю. Нікішенко та багато ін.

Примітки

¹ Див.: Земпер Г. Практическая эстетика. – М.: Искусство, 1970. – 320 с.; Лоос А. Орнамент и преступление / Мастера архитектуры об архитектуре: избр. отрывки из писем, статей, выступлений, трактатов. – М., 1972. – С. 143-148; Недлер С.Г. Азбука орнамента. – СПб: К.Л. Риккер, 1910. – 36 с.

² Див.: Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.: Прогресс, 1974. – 392 с.; Иванов В.В., Топоров В.Н. Структурно-типологический подход к семантической интерпретации призведений изобразительного искусства в диахронном аспекте / Труды по знаковым системам, 8. – Татру, 1977. (Ученые записки ТГУ, вып. 411). – С. 103-119; Моррис Ч.У. Из книги "Значение и означивание". Знаки и действия / Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С.118-182; Элиаде М. Священное и мирское. – М.: Изд. МГУ, 1994. – 144 с.; Юнг К.

³ Див.: Воронов В.С. О крестьянском в искусстве: избр. тр. – М.: Сов. художник, 1972. – 350 с.; Иванов С.В. Орнамент народов Сибири как исторический источник (по материалам ХІХ – нач. ХХ вв.): Народы Севера и Дальнего Востока. – М.; Л.: Изд-во Акад. наук СССР. – 1963. – 500 с.; Каган М.С. О прикладном искусстве. Некоторые вопросы теории. – Л.: Художник РСФСР, 1961. – 160 с.; Некрасова М.А. Народное искусство как часть культуры. Теория и практика. – М.: Изобразительное искусство, 1983. – 344 с.; Рындина О.М. Орнамент / Очерки культурогенеза народов Западной Сибири. – Т. 3. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1995. – С. 10.

Література

1. Антонович Д. Український орнамент / Д. Антонович // Українська культура: Лекції за ред. Дмитра Антоновича; упор. С.В. Ульяновська. – К.: Либідь, 1993. – С. 385-403.
2. Балабіна В.И. К прочтению змеиных изображений спиралевидного орнамента древних земледельцев Европы / В.И. Балабіна // Вестник древней истории. – 1998. – № 2. – С. 135-151.

3. Бибииков С.Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевецкая на Днестре / С.Н. Бибииков // *Материалы и исследования по археологии СССР*. – № 38. – М.-Л.: Академия наук СССР, 1953. – 460 с.
4. Біляшівський М. Про український орнамент / М. Біляшівський // *Записки Українського наукового товариства в Києві*. – 1908. – № 3. – С. 40-53.
5. Бурдо Н.Б. Трипільська культура. Спогади про золотий вік / Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейко. – Харків: Фоліо, 2008. – 415 с.
6. Буткевич Л.М. История орнамента: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений по спец. "Изобразительное искусство" / Л.М. Буткевич. – М: Владос, 2003. – 267 с.
7. Виноградова Н.М. Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета трипольской культуры / Н.М. Виноградова. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 110 с.
8. Вовк Ф.К. Отличительные черты южнорусской народной орнаментики / Ф.К. Вовк // *Труды Третьего Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в авг. 1874 г.* – К., 1878. – Т. 2. – С. 317-326.
9. Герчук Ю. Что такое орнамент? Структура и смысл орнаментального образа / Ю. Герчук. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 289 с.
10. Голан А. Миф и символ / А. Голан. – М.: Руслит, 1994. – 375 с.
11. Даниленко В.Н. Космогония первобытного общества / В.Н. Даниленко // *Начала цивилизации*. – Екатеринбург: Деловая книга; М.: Раритет, 1969. – 376 с.
12. Динцес Л.А. Прочерченный трипольский орнамент культуры А / Л.А. Динцес // *Аспирантский сборник Гос. Акад. истории материальной культуры*. – Л., 1929. – Вып. 1. – С. 15-26.
13. *Енциклопедія Трипільської цивілізації* [редкол.: Л.М. Новохатько (голова), М.І. Сенченко, Т.І. Іжевська, С.О. Тарута та ін.]. – К.: Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 1 / Ред. М. Відейка, Н. Бурдо. – 704 с. – Т. 2 / Ред. С. Ляшка, Н. Бурдо, М. Відейка. – 654 с.
14. Запаско Я.П. Деякі питання теорії орнаментального мистецтва / Я.П. Запаско // *Народна творчість та етнографія*. – 1959. – №1. – С. 54-60.
15. Иванова И.Ю. Образ в искусстве орнамента: автореф. дис. канд. искусствоведения / И.Ю. Иванова; Акад. переподгот. работников искусства, культуры и туризма. – М., 2004. – 27 с.
16. *Історія українського мистецтва: У 5 т.* / НАН України ІМФЕ ім. М. Рильського; гол. ред. Г. Скрипник. – К., 2008. – Т. I: Мистецтво первісної доби та стародавнього світу / Ред. т. Р. Забашта, Р. Михайлова. – 710 с.
17. Кандиба О.О. Шипинці. Мистецтво та знаряддя неолітичного селища / О. Кандиба. – Чернівці: ВД "Букрек", 2004. – 208 с.: іл.
18. Маркевич В. Позднетрипольские племена Северной Молдавии / В. Маркевич. – Кишинев: Штиинца, 1981. – 196 с.
19. Найден О.С. Орнамент українського народного розпису / О.С. Найден. – К.: Наукова думка, 1989. – 134 с.
20. Нікішенко Ю.І. Окремі аспекти звертання до орнаменту в науковій літературі ХІХ-ХХ ст. / Ю.І. Нікішенко // *Магістеріум*. – Випуск 19. *Культурологія*. – 2005. – С. 68-75.
21. Ольжич О. Археологія / О. Ольжич. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2007. – 496 с.: іл.
22. Павлуцький Г. Історія українського орнаменту. З передмовою М. Макаренка / Г. Павлуцький. – К.: УАН, 1927. – 27 с.: табл.
23. Пассек Т.С. Трипільська культура: науково-популярний нарис / Т.С. Пассек. – Київ: Видавництво АН УРСР, 1941. – 84 с.
24. Рижов С.М. Гончарство племен трипільської культури / С.М. Рижов // *Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції*. – К.: Академперіодика, 2001. – Ч. I. – С. 5-60.
25. Романець Т.А. "Орнамент": можливості уточнення терміну / Т.А. Романець // *Гончарівські читання (другі) "Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології"*. – К., 1995. – С. 30-33.
26. Рыбаков Б.А. Космогония и мифология земледельцев неолита / Б.А. Рыбаков // *Советская археология*. – 1965. – №1. – С. 24-46. – №2. – С. 13-33.

27. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, топологія) / М.Р. Селівачов. – К.: Редакція вісника "Ант", 2005. – 400 с.
28. Ткачук Т.М., Мельник Я.Г. Семіотичний аналіз трипільсько-кукутенських знакових систем (мальований посуд) / Т.М. Ткачук, Я.Г. Мельник. – Вінниця: Нова книга, 2005. – Ч.1. – 418 с. – Ч. 2. – 208 с.
29. Хвойка В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена (с комментариями и иллюстрациями) / Викентий Хвойка. – К.: ИА НАНУ, 2008. – 160 с.: илл. (перевидання 1913 р.).
30. Цвек О.В. Особливості формування східного регіону трипільсько-кукутенської спільності / О.В. Цвек // Археологія. – 1985. – Вип. 51. – С. 31–45.
31. Черныш Е.К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии / Е.К. Черныш // Энеолит СССР. Ред. В. Массон, Н. Мерперт. Серия "Археология СССР". – М.: Наука, 1982. – С. 165-320.
32. Чикаленко Л.Є. Нарис розвитку неолітичної мальованої кераміки. Більче Золоте / Л.Є. Чикаленко // Трипільська культура на Україні. – К.: УАН, 1926. – Т. I. – С. 123-134.
33. Широцкий К. Мотивы украинского орнамента: К альбому художника С. Васильковского / К. Широцкий // Украинская жизнь. – 1912. – № 11. – С. 64-70.
34. Штерн Э.Р. Доисторическая греческая культура на Юге России / Э.Р. фон Штерн // Тр. XIII археологического съезда в Екатеринославе в 1905 г. – Т. I. – М.: Типография Г. Лиснера и Д. Собко, 1907. – С. 9-52.
35. Щербаківський В.М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. Упоряд., вст. ст. В. Ульяновського / В.М. Щербаківський. – Київ: Либідь, 1995. – 288 с., іл.
36. Dumitrescu V.I. Arta culturii Cucuteni / V.I. Dumitrescu. – Bucuresti: Editura Meridiane, 1979. – 115 p.
37. Passek T. La Ceramique Tripolienne / T. Passek. – M.-L., 1935. – 165 p. – (Bul. de L'Acad. de la culture marer / ГАИМК; вып. 122).
38. Schmidt H. Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumanien. Die befestigte Siedlung mit bemalte Keramik von der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit / H. Schmidt. – Berlin–Leipzig, 1932.

References

1. Antonovych, D. (1993 Ukrainian ornament. D. Antonovych (Eds.). Ukrainian Culture: Lectures. (pp. 385-403). Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
2. Balabina, V.I. (1998). Reading of snake images of ancient farmers' spiral ornament of Europe. Vestnik drevney istorii, 2, 135-151 [in Russian].
3. Bibikov, S.N. (1953). Early trypillian settlement Luka-Vrublevetskaya on the Dniester. Materials and Research on the Archaeology of the USSR, 38. Moscow, Leningrad: Academia nauk SSSR [in Russian].
4. Bilyashivsky, M.O. (1908). About Ukrainian ornament. Vidavnistvo Ukrainskoi Akademii Nauk, 3, 40-53 [in Ukrainian].
5. Burdo, N.B. & Videyko, M.Yu. (2008). Trypillya culture. Memories of the golden age. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
6. Boutkevitch, L.M. (2003). The history of ornamental patterns: a tutorial. Moscow: Vldos [in Russian].
7. Vinogradova, N.M. (1983). The tribes of the Dniester-Prut interfluvium in the heyday of Trypillya culture. Chisinau: Shtiintsa [in Russian].
8. Vovk, F.K. (1878). Distinctive features of the southern Russian folk ornamentation. Proceedings of the Third Archaeological Congress in Russia, the former in Kiev in August 1874. Kyiv [in Russian].
9. Gerchuk, Yu. (1998). What is an ornament? The structure and meaning of the ornamental image. Moscow: Yazyky russkoy kultury [in Russian].
10. Golan, A. (1994). Myth and symbol. Moscow: Ruslit [in Russian].

11. Danilenko, V.N. (1969). *Cosmogony of primitive society. The beginning of civilization.* Yekaterinburg: Delovaja kniga; Moscow: Raritet [in Russian].
12. Dintses, L.A. (1929). *Incised ornament of Trypillya culture A stage.* State Academy of the History of Material Culture postgraduate scientific journals. (Issue. 1). Leningrad [in Russian].
13. Novohat'ko, L.M. (Chairman) & Senchenko, M.S. & Izhevskaya, T.I. & Taruta, S.A. et al. (Eds.). (2004). *Encyclopedia of Trypillya civilization.* (Vol. 1-2). Kyiv: Ukrpolihrafmedia [in Ukrainian].
14. Zapasko, Y.P. (1959). *Some problems of ornamental art theory. Folk art and ethnography*, 1, 54-60 [in Ukrainian].
15. Ivanova, I.Yu. (2004). *The image of the ornamental art: Extended abstract of candidate's thesis.* Moscow: Academy of Retraining in Arts, Culture and Tourism [in Russian].
16. Skrypnyck, G.A. (Chief Ed.) & Zabashta, R. & Mikhailova, R. (Ed.) (2008). *The history of Ukrainian art in 5 vol. Vol. I: The Art of the primitive era and of the Ancient World.* Kyiv: IMFE named after M.T. Rylsky [in Ukrainian].
17. Kandyba, O.O. (2004). *Shypyntsi. Arts and tools of Neolithic settlement.* Chernivtsi: ID "Bukrek" [in Ukrainian].
18. Markevich, V. (1981). *Late trypillian tribes of Northern Moldova.* Chisinau: Shtiintsa [in Russian].
19. Naiden, O.S. (1989) *Ornamentation of Ukrainian folk painting.* Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
20. Nikishenko, Yu.I. (2005). *Some aspects of the reference to the ornament in the scientific literature of the XIX and XX centuries.* Magisterium. Ser. "Cultural Studies", 19, 68-75 [in Ukrainian].
21. Olzhych, O. (2007). *Archaeology.* Kyiv: Vydavanytstvo imeni Oleny Teligy [in Ukrainian].
22. Pavlutsky, G. (1927). *History of Ukrainian ornamentation.* With a foreword by M. Makarenko. Kyiv: UAN [in Ukrainian].
23. Passek, T.S. (1941). *Trypillya culture: popular science essay.* Kyiv: Vidavnytstvo Ukrainskoi Akademii Nauk [in Ukrainian].
24. Ryzhov, S. (2001) *Pottery of trypillian tribes culture). Ancient ceramic in Ukraine: Archaeological sources and reconstructions (part I), (pp. 5–60).* Kyiv: Academperiodica [in Ukrainian].
25. Romanets, T.A. (1995) *"Ornament": Opportunities clarify concepts. Proceedings of the 2nd Goncharivski reading "Ukrainian Folk Art in Terms of International Terminology". (pp. 5–60).* Kyiv [in Ukrainian].
26. Rybakov, B.A. (1965). *Cosmogony and mythology of Neolithic farmers.* *Sovietskaya Archeologiya*, 1, 24-46; 2, 13-33 [in Russian].
27. Selivachov, M.R. (2005). *Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomination, stylistics, typology).* Kyiv: Redaktsiya Visnyka "Ant" [in Ukrainian].
28. Tkachuk, T.M. & Melnyk, Ja.G. (2005). *Semiotic analysis Trypillian-Cukutenian sign systems (painted pottery).* (Vol. 1-2). Vinnitsa: Nova knyha [in Ukrainian].
29. Chvoika, V. (2008, reprint 1913). *Ancient inhabitants of the Middle Dnieper and their culture of the prehistoric era (with comments and illustrations).* Kyiv: IA NASU [in Russian].
30. Tsvek, O.V. (1985). *Features of formation of the eastern region Trypillya-Kukuteni community.* *Archeologiya*, 51, 31-45 [in Ukrainian].
31. Chernysh, K.K. (1982). *Chalcolithic in Right-Bank Ukraine and Moldova.* Masson, V. & Merpert, N. (Eds.). *Chalcolithic in USSR. Series "Archaeology of the USSR".* Moscow: Nauka, (pp. 165-320) [in Russian].
32. Chykalenko, L.E. (1926) *Essay of Neolithic painted ceramics. Bil'che Zolote). Trypillya culture in Ukraine. (Vol. I). (pp. 123-134).* Kyiv: UAS [in Ukrainian].
33. Shyrotsky, K. (1912). *Motives of Ukrainian ornamentation: For S. Vasyilkovsky artist's album.* *Ukrainian life*, 11, 64-70 [in Russian].
34. Stern, E.R. (1907) *Prehistoric Greek culture in southern Russia). Proceedings of the XIII Archaeological Congress in Yekaterynoslav in 1905. (Vol. I). (pp. 9-52).* Moscow: Typography Lissner G. & Sobko D. [in Russian].

35. Shcherbakivsky, V.M. (1995). Ukrainian art: Selected unpublished works. V. Ulyanovsky (Ed.). Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
36. Dumitrescu, Vl. (1979). Arta culturii Cucuteni. Bucuresti: Editura Meridiane [in Romanian].
37. Passek, T. (1935). La Ceramique Tripolienne. (Bul. de L'Acad. de la culture marer / GAIMK. Issue. 122). Moscow-Leningrad [in French].
38. Schmidt H. (1932). Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumanien. Die befestigte Siedlung mit bemalte Keramik von der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit. Berlin–Leipzig [in German].

УДК 008:738(477)"16–19"

Руденко Александра Александрівна,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв.
e-mail: Sashust@meta.ua

ДИБИНЕЦЬКА КЕРАМІЧНА СКУЛЬПТУРА ГОНЧАРІВ ТАРАСЕНКІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Дослідження присвячене аналізу творчого спадку новатора у традиційній дибинецькій скульптурній пластиці останньої третини ХХ ст. Михайла Тарасенка та його синів. Зібрано відомості про найкращі колекції робіт цих керамістів, що зберігаються у музеях Київщини: НМНАПУ, НМУНДМ, НЦНК "Музей Івана Гончара", НІЕЗ "Переяслав" і Музеї історії Богуславищини. На основі зазначених даних виділено характерні риси творчості кожного з майстрів родини: тематику творів, специфіку їх оздоблення та формотворення.

Ключові слова: гончарство, скульптура, Дибинці, ХХ століття, родина гончарів Тарасенків.

***Руденко Александра Александровна,** аспірант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств.*

Дыбынецкая керамическая скульптура гончаров Тарасенко (вторая половина ХХ ст.)

Исследование посвящено анализу творческого наследия новатора в традиционной Дыбынецкой скульптурной пластике последней трети ХХ в. Михаила Тарасенко и его сыновей. Собраны сведения о лучших коллекциях работ этих керамистов, хранящихся в музеях Киевщины: НМНАБУ, НМУНДИ, НЦНК "Музей Ивана Гончара", НИЭЗ "Переяслав" и Музее истории Богуславищины. На основе указанных данных выделены характерные черты творчества каждого из мастеров семьи: тематику произведений, специфику их декорирования и формообразования.

Ключевые слова: гончарство, скульптура, Дыбынцы, ХХ век, семья гончаров Тарасенко.

***Rudenko Aleksandra,** a postgraduate, National academy of managerial staff of culture and arts.*

Dybyntsi's ceramic sculpture of potters Tarasenko (the second half of the twentieth century)

The research devoted to the analysis of Mikhail Tarasenko and his sons creative heritage in Dybyntsi's traditional sculptural plastic of the last third of the twentieth century.